

APROPAMENT
A UNA COMARCA
NATURAL:
L'URGELL
AL SEGLE XIV

Per Flocel Sabatè

4

TOTS sabem que l'Urgell, com a topònim, designa espais ben diferents i, fins i tot, allunyats. Pot ser interessant capbussar-se en el passat i centrar-se en un segle com el XIV, on ja estan ben consolidades les divisions espaials, els principals patrimonis i també els grups municipals, per tal de cercar la significació donada correntment al topònim Urgell.

Al segle XIV ja fa dos-cents anys que els vescomtes de l'Alt Urgell i el Baix Urgell han mutat la seva denominació, respectivament, per la de vescomtats de Castellbò i d'Àger¹. Es manté, això sí, la denominació d'Urgellet, que s'identifica amb les terres originàries de Castellbò: el veguer del vescomtat de Castellbò és també conegut com veguer de l'Urgellet². Gairebé voltat per aquestes terres —les terres de l'Urgellet— es troba la Seu del bisbat d'Urgell. Trobem aquesta ciutat esmentada com «seu urgellenca»: «ad rectam mensuram sedis urgellense» especifica el jutge de Castellbò, el 1394, en una sentència sobre un cens a pagar a la batllia de Coma de Nargó³. I el bisbe farà sempre referència a la seva seu com «la Ciutat nostra d'Urgell», i es presentarà com «per la gracia de deu bisbe d'Urgell»⁴. Cal, a partir d'aquí, identificar l'Urgell amb el bisbat?. És clar que no. Les terres més immediates a la seu episcopal les trobem esmentades, com acabo de dir, com l'Urgellet, i les més allunyades no les trobarem mai especificades com terres urgellenques, sinó sempre ben concretades com «diòcesi d'Urgell»: ho trobem, per citar exemples geogràficament oposats, tant a Cardona⁵, com a Tremp⁶ o a la vall de Boí⁷.

Ens caldrà, doncs, cercar l'Urgell a partir d'una altra instància, com pot ser el comtat d'Urgell. El comtat d'Urgell, tot i la seva extensió, ens limita i circumscriu més el territori que no pas el bisbat. Ens situa en unes terres més baixes i planes i menys variades.

Per cercar l'Urgell dins el comtat homònim, no hem de desconèixer la divisió interna del comtat en dues vegueries⁸. A la zona occidental veurem actuar el veguer de Balaguer⁹, i a l'oriental el veguer d'Agramunt. Això ens interessa perquè la vegueria d'Agramunt pròpiament es diu vegueria d'Urgell¹⁰. Agramunt és, com a capital, el nucli rector de la vegueria d'Urgell. Cal que ens adonem que la dada és força reveladora: l'Urgell aquí s'identifica no amb tot el comtat sinó amb la seva part oriental. Fixem-nos que hem delimitat molt més l'espai.

De totes maneres, la noció d'Urgell no ens porta gaire lluny de Balaguer: quan en un trasllat de 1329 s'especifica el terme de la vegueria de Tàrraga, es diu que aquesta «travessa tot Urgell» entre La Ràpita i Palau d'Anglesola, i potser cal no passar per alt que aquesta observació —travessar tot l'Urgell— no es fa quan els límits del terme van de Montgai a La Ràpita¹¹.

Si ens seguim fixant en Tàrraga, trobarem dades força significatives. Quan els paers de la vila demanen al bisbe de Vic la creació del deganat de Tàrraga, i el bisbe consenteix, tant uns com altres coincideixen a dir que la vila i el territori del futur deganat es situen «in inferiori parte decanatus Urgelli»¹². Adonem-nos de la importància d'aquesta petita definició: no estem ni al bisbat ni al comtat ni a la vegueria d'Urgell, i no obstant això aquest és el deganat d'Urgell, i dins d'ell, Tàrraga ocupa la part baixa.

Per altra banda, consegüent amb la creació del nou deganat de la part baixa de l'Urgell amb seu a Tàrraga, el bisbe de Vic mana al seu degà de l'Urgell que deixi de tractar assumptes relatius a la part inferior del deganat d'Urgell¹³. On cal ubicar aquest deganat urgellenc dins del bisbat de Vic? Pladevall el situa a Cervera¹⁴, cosa fàcilment deduïble: si tenim present el territori ocupat pel bisbat de Vic, no sembla pas que pugui ser enlloc més.

I tot i que el degà de Cervera, en les seves diferents actuacions, sempre solem trobar-lo esmentat solament com a «decanum Cervarie» i el seu deganat com a «decanatus Cervarie»¹⁵, la inclusió de Cervera dins l'Urgell no va pas errada. Per tal de copsar-ho millor, fixem-nos en la percepció que es té en un indret ben allunyat de les terres urgellenques: Tortosa.

El 1368 la ciutat de Tortosa, obeïnt un manament del rei basat en l'usatge «Princeps namque», tramet un contingent d'homes armats, per a servir el rei, a Cervera, on el monarca vol aplegar les diferents hosts. Uns anys més tard, el 1375, el municipi de Tortosa cerca informació sobre «l'infant de Mallorca» en diferents viles, entre elles Cervera. En abmdós casos s'especifica clarament que es tracta de «Cervera d'Urgell»¹⁶.

Aquesta informació, no ens estranyarà pas si tenim present que el topònim Segarra no incloïa pas la vila de Cervera, sinó que s'ubicava al nord-est d'on es situa actualment: la sotsvegueria de la Segarra es trobava precisament al voltant de la seva capital, Prats de Segarra¹⁷.

Fixem-nos, doncs, que ens estem trobant amb unes denominacions i amb unes definicions —que podem en certa manera anomenar populars—, que ens parlen de l'Urgell amb tota naturalitat i que desborden els límits que de l'Urgell podem imaginar-nos, si ens atenim als marcs administratius. Per una banda, la vegueria d'Urgell selecciona una part, la més gran, això sí, del comtat homònim, i, altre cantó, hem de complementar aquesta informació amb les dades que ens mostren, amb tota normalitat, que estan a l'Urgell llocs que ni són ni han estat mai part del bisbat o el comtat d'Urgell, i fins i tot sembla clar que el deganat vigatà de l'Urgell adopta aquest nom perquè es situa dins d'una zona anomenada Urgell, no pas a l'inrevés.

Tot plegat ens força a apreciar una unitat territorial gens imposada ni lògica o meditada des d'un punt de vista merament polític. El topònim Urgell s'estén sense atènyer-se a cap delimitació administrativa. És més, en la seva extensió és evident que no hi pot intervenir cap intencionalitat política concreta. Es tracta, per tant, d'una unitat geogràfica, que amb normalitat tothom ubica d'una manera completament independent dels límits administratius i de les denominacions oficials homònimes.

Descartades, en la configuració d'aquest espai, les imposicions administratives o patrimonials, sembla clar que ens trobem davant d'un interessant fenomen geogràfic.

És l'home (la població, el poble) qui, de manera espontània i natural, ha unificat un espai a partir d'una percepció comuna¹⁸. Ha defugit una segmentació¹⁹ que li ve imposada principalment amb la divisió dels grans patrimonis (terres del comte d'Urgell-terres del rei, sobretot) i amb les delimitacions eclesiàstiques (bisbat d'Urgell-bisbat de Vic), i, en canvi, ha copsat, col·lectivament, una homogeneïtzació espacial que rep per una percepció comuna de l'espai físic. Sembla clar que és l'espai físic el que ha prevalgut, o, més pròpiament, l'espai terrestre, perquè, com diu el geògraf A. Dauphiné, «l'espace terrestre est donné, car il possède une double dimension physique et écologique»²⁰. Des de la percepció d'aquesta doble dimensió, s'ha triat el conjunt de l'espai amb característiques similars, d'una manera natural, i és per això que podem parlar de comarca natural.

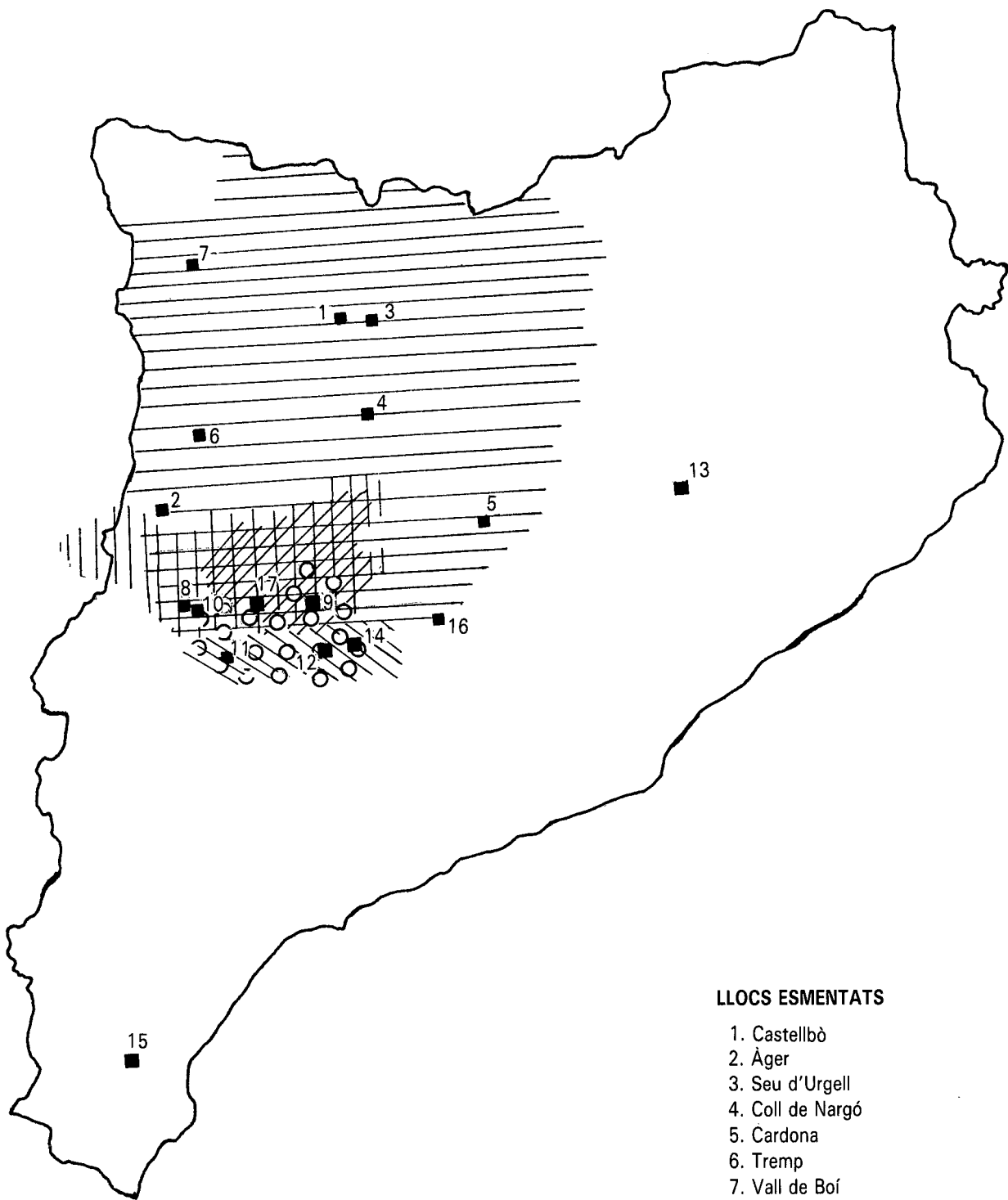
Delimitar la comarca natural de l'Urgell a partir dels elements que ens reflecteixen un sentir popular comú i no des de les definicions oficials, ens porta a considerar la importància de la pròpia apreciació en la definició que l'home té del seu espai. Cal que ens fixem també que l'home —el poble, la població—, a partir de la percepció comuna no sols ha seleccionat l'espai sinó que li ha donat nom, un nom que s'imposa sobre qualsevol altra denominació més o menys autòctona.

És de notar que el nom posat a aquesta zona físicament homogènia és el d'Urgell, un topònim d'origen allunyat²¹. Haurem, per tant, de parlar de desplaçament²² en el topònim, desplaçament que apareix desbordant les expansions territorials del patrimoni que duu originàriament el nom i arriba a desfigurar el propi origen etimològic i patrimonial, de tal manera que ja no desginarà unes propietats sinó un paisatge.

NOTES

1. Armand de Fluvià i Escorsa, «Los vizcondes de Urgell después llamados del Alt Urgell y finalmente de Castellbò y los vizcondes del Baix Urgell, después llamados de Àger», Hidalguía, 27 (Madrid, 1980), p. 155-160.
2. Joaquim Miret i Sans, «El Vizcondado de Castellbò», Barcelona, 1900, p. 226.
3. Biblioteca de Catalunya. Arxiu. Pergamí 4-V-6. Número d'entrada 3012.
4. Podem esmentar tants exemples com documents emetia el bisbe des de la seva Seu. Serveixi aquest de mostra: Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell. Registre de Cúria. Codex S. de Vilanova, 1393-1396, llibre 4. P. 262 r.
5. Biblioteca de Catalunya, Arxiu. Arx 8588 B-XXXIII-2 (foli sense numerar), per citar un exemple.
6. Arxiu Municipal de Tremp, pergamí 43, entre d'altres exemplars que es podrien citar.
7. Biblioteca de Catalunya. Arxiu, 3460, f. 4 r., com exemple.
8. Aquesta afirmació, crec que fins ara inèdita, no considero que sigui ara el moment d'explicar-la perquè ens allunyaria del tema que estem tractant. Em remeto a la meva tesi doctoral, de propera aparició, on estudio a bastament les vegueries catalanes.
9. Serveixin com a exemple els següents documents: Arxiu Històric Comarcal de Balaguer, pergamins número 38 i 51.
10. Podem veure-ho gairebé en tots els documents que s'han conservat sobre aquesta vegueria i el seu veguer. Serveixin de mostra els següents: Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga. Pergamins, caixa 12, 26 d'abril de 1394; Arxiu Històric Comarcal de Balaguer. Pergamí número 51.
11. Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga. Pergamins. Caixa 3, 20 de juny de 1329.
12. Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga. Pergamins. Caixa 3, 24 de desembre de 1325.
13. Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga. Pergamins, caixa 3, 9 kal. gener 1325.
14. Antoni Pladevall, «Vic, diòcesi», dins de «Gran Enciclopèdia Catalana», vol. 15, p. 418 (Barcelona, 1980). Cal dir, però, que Antoni Pladevall identifica el deganat de l'Alt Urgell amb Tàrraga i el del Baix Urgell amb Cervera, la qual cosa sembla contradir-se amb el document esmentat en les notes anteriors.
15. Per exemple podem veure-ho a: Biblioteca de Catalunya. Arxiu. Documents 3486/3-IV-1 i 4-7610/788.
16. Arxiu Històric Comarcal de Tortosa. Claveria, 1368, f. 22r. i Claveria 1374-1375, f. 230, respectivament.
17. Arxiu Històric Comarcal d'Igualada. Secció XVIII. Sèrie Registre/ Lletres. Caixa 24.1 (folis sense numerar), com exemple. Sobre aquesta sotsvegueria em veig, de nou, per tal de no sortir-nos del tema, obligat a remetre'm a la meva tesi doctoral, encara en curs d'elaboració.
18. Manllevo el concepte de percepció dels estudis de geografia humana, a partir de la seva valoració des de l'obra de K. Lynch («La imagen de la ciudad», ed. Infinito, Buenos Aires, 1980) i tenint també en compte les aportacions de Thomas F. Saarien («Environmental planning. Perception and behavior», ed. Houghton Mifflin Co. Boston, 1969).
19. Empro el terme segons la significació donada per Yi-Fu Tuan a «Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values», Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey, 1974.
20. André Dauphiné, «Espace terrestre et espace géographique», dins de Bailly et autres, «Les concepts de la géographie humaine», ed. Masson, París, 1984.
21. Superades les etimologies llegendàries (es poden fullejar a les pàgines 14-25 de Diego Monfar, «Historia de los condes de Urgel», I, dins de Próspero de Bofarull, «Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón» (volum IX, Barcelona, 1853), actualment tots els autors coincideixen a cercar l'origen en els mots d'arrel basca —Urtx— que tanta petja han deixat en el nostre Pirineu.
22. El desplaçament de topònims no és pas una cosa estranya. Se'n constaten a diferents contrades d'arreu del món, i en el nostre país podríem esmentar-ne més d'un. Existeixen alguns estudis concrets, com, per exemple, els realitzats per Barbero-Vigil sobre l'Alta Edat Mitjana a la zona cantàbrica («La organización social de los cántabros y sus transformaciones en relación con los orígenes de la reconquista», Hispania antiqua, Madrid, 1971, p. 197-232), o els d'E. Curtis i T. F. O'Rahilly sobre el cas d'Irlanda («A History of Ireland», Londres, 1952, i «Early Irish History and Mythology», Dublin, 1946, respectivament), si bé es tracta de casos completament diferents al que ara analitzem.

LLOCS ESMENTATS

1. Castellbò
2. Àger
3. Seu d'Urgell
4. Coll de Nargó
5. Cardona
6. Tremp
7. Vall de Boí
8. Balaguer
9. Agramunt
10. La Ràpita
11. Palau d'Anglesola
12. Tàrrega
13. Vic
14. Cervera
15. Tortosa
16. Prats de Segarra
17. Montgai

- Bisbat d'Urgell
- Comtat d'Urgell
- Vegueria d'Urgell
- Deganatats d'Urgell
- Comarca d'Urgell